

Matthias Belius
Descriptio Comitatus Nitriensis. Pars prima

Matej Bel
Opis Nitrianskej stolice. Prvá časť

latinsko-slovenské vydanie

Kritickú edíciu latinského textu
a slovenský preklad s poznámkovým aparátom
pripravila Erika Juríková

ÚVOD

[...]

Recenzenti:

prof. RNDr. Peter Chrastina, PhD. (Univerzita sv. Cyrila a Metoda)

Mgr. Nicol Sipekiová, PhD. (Trnavská univerzita)

© Erika Juríková, 2021

© Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, 2021

ISBN 978-80-572-0109-0

COMITATUS NITRIENSIS

Pars generalis - Membrum prius Physicum.

De situ, natura et opportunitatibus Comitatus Nitriensis.

SYNOPSIS

- § I. Nitriensis Comitatus denominatio: eius forma, fines et amplitudo; montanus, iuxta et campestris situs.
- § II. Montes, quos habet, e Carpatho propagati: horum, qui sint celebriores: Kraszná Lipa: Jaworina: Osztry Wrch: Zaloszná: Kitschera et Stribrník: Inowecz: Mons Radoschiensis: Hawran: Homola: Klag: Ghymes: Thábor: Kozlicza: Zobor.
- § III. Nemora silvaequae regionis.
- § IV. Campestris provinciae ora.
- § V. Praecipui regionis fluvii: Vagus; Nitra; Zitwa; Liwina; Blava; Holeschka; Mijawa: Chvognitza: rivi minores.
- § VI. Fontes indolis variae: gelidi et cibi excitantes adpetentiam: sulphurosi.
- § VII. Thermae provinciae: Bajnoczenses et harum opportunitates: prodigium, quo notatas vulgo perhibent: Postinienses: Beliczenses.
- § VIII. Soli caelique ingenium: montanum asperius: campestre felicius: regione laus et segetes.
- § IX. Vini proventus ingens: vineta celebriora.
- § X. Hortorum cultus: rusticanus exquisitior: croci praestantia.
- § XI. Res pectuaria Nitriensium.
- § XII. Metallorum vestigia: fosilia reliqua: antrum insigne.

NITRIANSKA STOLICA

Všeobecná časť - Prvý diel prírodopisný

Poloha, prírodné pomery a výhody Nitrianskej stolice

OBSAH

- § I. Pomenovanie Nitrianskej stolice: jej tvar, hranice, veľkosť: hornatá a popri tom rovinatá poloha.
- § II. Vrchy, ktoré má, sú výbežkami z Karpát. Medzi známejšie patria: Krásna Lipa, Javorina, Ostrý vrch, Žalostiná, Kičera a Strieborník, Inovec, Radošinský vrch, Havran, Homola, Kľak, Gýmeš, Tábor, Kozlica, Zobor.
- § III. Háje a lesy oblasti.
- § IV. Rovinatý ráz stolice.
- § V. Hlavné rieky územia: Váh, Nitra, Žitava, Bebrava, Blava, Holeška, Myjava, Chvojnica. Menšie rieky.
- § VI. Pramene s rôznymi vlastnosťami: ladovo studené a sírnaté podporujúce chuť do jedla.
- § VII. Termálne vody v stolici. Bojnické a ich liečivé účinky. Blahodarný vplyv, ktorým sú známe piešťanské a bielické.
- § VIII. Prírodný ráz pôdy a podnebia, drsnejšia v horských oblastiach, priaznivejšia v rovinatých. Chvála stolice a obilnín.
- § IX. Vynikajúca úroda vína, známejšie vinice. Varenie piva.
- § X. Obrábanie záhrad starostlivejšie u vidiečanov. Vynikajúca kvalita šafranu.
- § XI. Chov dobytka obyvateľmi Nitrianskej stolice.
- § XII. Stopy po banskej činnosti. Ostatné nerasty. Známa jaskyňa.

§ I.

Nitriensis Comitatus denominatio. Nitria. Episcopalis cum arce civitas, nomen Comitatus Nitriensi impertivit, a fluvio praeterlabente acceptum: nam ita moris, apud maiores nostros fuisse, alibi docuimus, ut ab omnibus arces et ab his demum integras provincias, denominarent.

Eius forma, fines et amplitudo. Regis ampla et arcuato flexu, a Moravine limitibus, inter plures Comitatus, usque ad Comaromiensium fines, procurrens, formam quodammodo refert cornu copiae, angusto incipientis turbine, sed laxatis posthae intervallis, quasi in calathum desinentis. Nimirum: incingitur ab oriente Barschiensi, ab aquilone Thuroczienzi et Trentschienzi, ab occasu, Moraviae limitibus partim, partim Poseniensi; denique a meridie, Poseniensi, iuxta et Comarommiensi, Comitatus. Colligas hinc de amplitudine provinciae.

Montanus iuxta et campestris situs. Qua ad aquilones, solem occidentale, atque orientem, vergit, montibus discreta regio est, qui e Carpathi iugis, hinc inde propagatis radicibus, decoram reddunt atque eximie salubrem. Sed, qua se in meridiem diffundit, in campos abitis patentes et rei frumentariae non minus, quam pecuariae, commodos.

Procurrit autem a limitibus Moraviae, usque ad collimitia Comaromiensium, milliaria Hungarica, plus minus duodecim; latitudine, non ubique aequali: nam, cum alibi ad sex plurave milliaria diffundatur; alibi, tam est: iterum arctus, ut vix duorum milliarium habeat intercapedinem: angustissimus sit ad Sámbokrét, ubi, hinc quidem, a Trentschinensi illinc vero a Barschiensi Comitatu pressus, arctissime, ac fere ad quadrantem milliarius, coit. Sed iuvat singula perlustrare sigillatim.

§ II.

Montes, quos habet acarpatho propagati. Montes, quos occidenti et septentrioni praetentos habet, propagines sunt Carpathi, e Comitatu Poseniensi, ubi is caput habet, ludentibus iugis dorsisque, huc protrusi.

§ I.

Pôvod názvu Nitrianskej stolice. Nitra, biskupské mesto s hradom, darovala meno Nitrianskej stolici, keď ho sama prijala podľa pretekajúcej rieky. Lebo ako sme už uviedli, u našich predkov bol taký zvyk, že pomenovali podľa vodných tokov hrady a potom podľa nich súvislé územia.

Jej tvar, hranice a veľkosť. Rozložitý kraj je oblúkovito zahnutý od hraníc s Moravou medzi viacerými stolicami až k hraniciam Komárňanskej stolice, formou pripomína roh hojnosti, ktorý začína v úzkom lieviku, ale postupne sa vzdialenosť rozširuje a končí akoby do tvaru kalicha. V skutočnosti je od východu obklopený Tekovskou stolicou, zo severnej strany Turčianskou a Trenčianskou stolicou, na západe sčasti hranicami s Moravou a sčasti s Bratislavskou, a zároveň aj Komárňanskou stolicou. Z tohto si čitateľ môže vytvoriť predstavu o veľkosti stolice.

Hornatá a popri tom rovinatá poloha. Smerom na severovýchod a severozápad je stolica členená vrchmi, ktoré sem výbežkami prenikajú z Karpatského pohoria, ozdobujú krajinu a spôsobujú jej výnimočne zdravé podnebie. Ale ako sa rozlieva na juh, prechádza do rozľahlých polí, ktoré sú vhodné na pestovanie obilia a nemenej i na chov rožného dobytká.

Leží teda od hraníc s Moravou až k hraniciam Komárňanskej stolice, v dĺžke okolo dvanástich uhorských míľ. Šírku nemá všade rovnakú, lebo raz sa rozťahuje do šírky šesť míľ a viac, na inom mieste je taká úzka, že sotva má dve míle. Najužšia je pri Žabokrekočoch v mieste, kde z jednej strany sa hlboko tlačí Trenčianska a z druhej Tekovská stolica, čo vytvára šírku necelých štvrtí míle. Ale je vhodné preskúmať postupne jednotlivé veci.

§ II.

Pohoria, ktoré má, sú výbežkami Karpát. Pohoria, ktoré sa tu rozprestierajú na západe a na severe, sú výbežkami Karpát, ktoré sem z vrchnej časti Bratislavskej stolice jemne zasahujú so svojimi vybiehajúcimi hrebeňmi a svahmi.

Horum, qui sunt celebriores. Nomina his indita sunt, pro situum varietate. Recensebimus aliquos, atque eos potissimum, quibus iam pridem celebritas est conciliata.

I. Krászná Lipa. Principem iri his locum merentur: Krászná Lipa, quasi *venustam tiliam* diceres. Ita nuncupatur, quod isto genere arborum, in primis lactetur. Mons omnino memorabilis, et divaricatis, longe lateque, iugis, varie procurrens. Qua inter Verboviam et Brezoviam, versus Cseitham porrigitur, non arce modo Cseitensi insignis est; sed tuetur quoque nomen a tiliis acceptum, donec mitescentibus pedentim iugis, pone Vágh - Ujhely, penitus definat. Dextrum istud montis, iugum fuit, sinistrum Sobotischtinum prorepat, arce Berenes superbians. Quae quod rotundum montis verticem occupavit et silvosis nemoribus incincta est, iucundum, e longinquo, adspectum praebet. Inde, iuga eadem, Szakoltzam usque continuantur, non quidem perpetua, et nequali altitudine; sed ea tamen, quae satis prodat Carpathi naturam, hic petris et scopulis, alibi silvis opacis, extra modum horridam. Ultra Szakoltzam urbem;

II. Jaworina. Jaworina surrigitur, a platanis, quibus luxuriat, sic dictus. Celsitas montis tanta est, ut Hungariam hinc, Moraviam illinc grandemque Austriae portionem, quasi e specula lustrare possint, quibus volupe est, summa eius cacumina, conscendere. Praeter platanos, fagum etiam, certa montis regione dominari, accepimus. Sed nec querceta desideres, passim, per montis radices, praecipuo arborum incremento, conspicua. Ad infamiam montis referunt, quod latronibus infestus est hodieque, eo atrocioribus, quo sunt lustra montis, occultando iniquissimo generi, commodiora. Diutinae ei nives sedent, qua re fit, ut circumiecta utrinque regio, frigidior fit, et longiori brumae obnoxia. Eadem ista regione visitur

III. Osztry-Wrch. Osztry Wrch, latine *acutum montem* vocaveris, inter vicus Werboz et Turalukam situs. Geminam, denominationis rationem, reddi video. Altera est, montis forma, in acutum quodam modo desinens; altera, frigus acutum, cuius caussas in nivoso illo Jaworiniensae habitu, ponunt. Unde accidere simul credunt, ut amoenissima etiam anni temperie, rara hic, a ventis sit cessatio. Ultra hunc;

Tie z nich, ktoré sú slávnejšie. Mená dostali podľa rozličných polôh. Prejdeme ich niekoľko, a to hlavne tie, ktorých sláva bola už skôr známa. Popredné miesto medzi nimi si zaslúžia tieto:

I. Krásna Lipa. Krásna Lipa akoby si po latinsky povedal *venusta tilia*. Označuje sa takto, pretože sa teší hlavne tomuto druhu stromov. Vrch je to celkovo pamätný a rozťahanyými hrebeňmi rozlične vybiehajúci doširoka-dodaleka. Rozprestiera sa medzi Vrbovým a Brezovou smerom ku Čachticiam. Známy je nielen vďaka Čachtickému hradu, ale podporuje to aj meno, ktoré dostal podľa líp, až pokiaľ úplne nezmyslné za Novým Mestom, kam sa postupne po hrebeňoch zvažuje. Tento chrbát vrchu bol napravo, naľavo za zjavuje Sobotište, ktoré sa pýši hradom Branč. Ten už zďaleka poskytuje príjemný pohľad, pretože zaberá vrchol okrúhleho kopca a je obkolesený lesnatými hájmi. Odtiaľ tie isté hrebene pokračujú až k Skalici, nie však súvisle a v rovnakej výške, avšak v takej, ktorá dostatočne svedčí prirodzenému charakteru Karpát mimoriadne členitému tu vďaka skalám a bralám, inde pre tónisté lesy.

II. Javorina. Za mestom Skalica sa týči Javorina nazvaná tak podľa javorolistých platanov, na ktoré je bohatá. Výška hory je taká veľká, že tí, ktorým by bolo príjemné vystúpiť na jeho najvyšší vrchol, by mohli akoby cez ďalekohľad pozorovať z tejto strany Uhorsko, z tamtej Moravu a veľkú časť Rakúska. Dozvedeli sme sa, že okrem platanov sa v tejto oblasti vrchu vyskytuje v hojnej miere aj buk. Ale nechýbala by ti ani dubina, ktorá je vďaka nezvyčajnému vzrastu stromov viditeľná najmä pri úpätiach hory. O vrchu koluje zlá povest, pretože je zanešvárený zbojníkmi, a dnes o to hrozivejšími, o čo sú húštiny vrchu prívetivejšie ako úkryt pre tento nepriateľský druh ľudí. Sneh sa na ňom drží veľmi dlho, čo spôsobuje, že okolitý kraj na oboch stranách je chladnejší a trápi ho dlhšia zima.

III. Ostrý Vrch. V tom isto kraji sa dá vidieť Ostrý vrch, latinský nazývaný *mons acutus*, ktorý leží medzi dedinami Vrbovce a Turá Lúka. Vidím, že sú dva dôvody na pomenovanie: jedným je tvar vrchu zakončený akoby špicom, druhým je ostrá zima zapríčinená snehovou pokrývkou Javoriny. Zároveň sa verí, že to spôsobuje, že aj v najpríjemnejšou období roka je tu zriedkakedy bezvetrie.

IV. Zalosztaná. Zalosztaná sedet, non sine omine, ea voce adpellatus. Latinis *mons tristitiae* diceretur, ob periculosum, et letalis tristitiae: plenum iter, quod ex vico Verbócz, unius intervallo milliaris, pone limites Moraviae, Szakolczam ducit. Est id plerumque a latronibus sanguinolentissimis subessum. Neque enim Moravi tantum limitanei, avidum genus; sed accolarum etiam multi, raptó, caedibusque vivere, in lueris ducunt.

V. Kitschera. Turolucensibus vero imminet Kitschera, cum adfini alio, quem Stribrnik, seu *montem argenteum* nuncupant; non, quod metalli eius sit diues, sed quod arenis abundet, colorem referentibus argenteum. Alii, ad herbam nominis rationem referunt, cui Anscrinae nomen, quam Stribrnik Slavi, hoc est, argentinam dicunt. Ante duo haec et quod excurrit, secula, tota ista regio, quae inter Szobotische, et Ó Thuram interiaret, silvis opaca, ac propemodum impervia fuit, sed quam Turolucenses primum, mox et Mijavienses, succidere coeperunt, ut sedes sibi novas isthic elaborarent, constituerentque vicos, hodie, sic satis copiosos. Illud mirere, potuisse eo usque silvas eas extirpari, ut iam, lignorum penuria, vicus uterque laborare occipiat. Certe, quae Mijavienses querceta habent, ea ex industria educari necesse est. In istis montibus, Swehla, latronum ille dux, ab Ó Thurensibus interceptus est qua de re infra, ubi locus fuerit, Bonfinium audiemus. Fuere isti montes, qui occidentale Vagi latus praemuniunt, trans cum amnem.

VI. Inowecz. Inowecz adtollitur, intra limites Comitatus Trentschinensis sese abdens; sed meridionali tamen parte, regioni nostrae adscriptus. Est altitudinis eximiae, atque illic, ubi celsissimus exurgit, fonte perenni ac gelido, nobilis. Sedet supra arces, Beczkoviensem in Comitatu Trentschinensi, Nagy - Topolcsanensem, et Temetuiniensem in Nitriensi, positas. Eius pars altera, secundo Vago, in meridiem se porrigit altera, a thermis Postinensibus incipiens, versus vicum Radoschin, exspatiatur, diciturque.

VII. Radoschinszká - Hora. Radoschinszká - Hora, seu *mons Radoschinensis*, unius milliaris latitudine, atque silvarum vastitate, memorabilis. Multa hic fagus quercusque provenit.

IV. Žalostiná. Za ním sa rozkladá vrch Žalostiná, ktorý nebol týmto menom nazvaný bezdôvodne. Po latinsky by sa nazýval *mons tristitiae*, a to kvôli ceste plnej nebezpečenstiev a smrteľných nástrah, ktorá vedie z dediny Vrbovce do Skalice vzdialenej jednu míľu, až po hranice Moravy. Tá je zväčša posiatá krvilačnými zbojníkmi. Nie sú to ani tak obyvatelia Moravy bývajúci na hraniciach, inak drsný národ, ale mnohí obyvatelia, ktorých vedie túžba žiť zo zisku z lúpeží a z vraždenia.

V. Kičera. Nad Turou Lúkou sa vypína Kičera so susediacim vrchom, ktorý nazývajú Strieborník, čiže po latinsky *mons argenteus*. A to nie preto, že by bol bohatý na rudu, ale pretože oplýva pieskom, ktorý spôsobuje jeho striebornú farbu. Sú takí, ktorí odvodzujú jeho meno od rastliny, ktorá sa volá *anserina*, ktorú Slováci volajú *strieborník* čiže *argentina*. Pred týmito poslednými dvoma storočiami, celý tento kraj, ktorý leží medzi Sobotišťom a Starou Turou, bol nahusto zalesnený a takmer nepriechodný. Ale najskôr ho začali klčovať obyvatelia Starej Lúky, potom aj Myjavčania, aby tam pre seba získali nové sídla a založili dediny, ktorých je dnes veľký počet. Je počudovania hodné, ako mohli tieto lesy až tak vyrúbať, že už obe dediny začínajú bojovať s nedostatkom dreva. Istotne dubiny, ktoré majú Myjavčania, je nevyhnutné nechať rásť zámerne. V týchto vrchoch obyvatelia Starej Turej chytili zbojníckeho vodcu Švehlu, o čom sa na vhodnom mieste dozvieme od Bonfiniho. Toto boli tie vrchy, ktoré lemujú stá hradby západný breh Váhu.

VI. Inovec. Za jeho tokom sa zdvíha Inovec, ktorý zasahuje do vnútra Trenčianskej stolice, ale južnou časťou patrí do našej stolice. Má nesmiernu výšku a tam, kde sa čnie najvyššie, je povestný svojím celoročne tečúcim studeným prameňom. Rozkladá sa nad hradmi Beckov v Trenčianskej stolici a Topoľčianskym a Tematínskym položenými v Nitrianskej stolici.

VII. Radošinská hora. Jedna jeho časť sa dvíha popri Váhu smerom na juh, druhá, začínajúca od Piešťanských kúpeľov, siaha smerom k dedine Radošina a k takzvanej Radošinskej hore čiže *mons Radoschinensis*, ktorá je slávna vďaka šírke jednej míle a rozsiahlym lesom. Darí sa tu hojne buku a dubu.

VIII. Hawran. Ad eiusdem montis iuga pertinet, suo tamen nomina insignitus, celsissimus vertes. Hawran; sed cur ita montem dixerint; corvum enim vox illa significat; vix hariolando adsequare nisi forte, aut corvi speciem referat, aut corvorum foetura, dives sit. Sunt et adversus Trentschinensem Comitatum, orae huic nostrae, montes eximii, qui regionem utramque disterminant. Huc referas:

IX. Homola. Homola, mirae rotunditatis montem, cum radicibus, quae latissime serpunt. Surrigitus is inter Porubam et Belam, vicos Porro, limitaneus eidem tractui est;

X. Klag. Klag, rupibus horrens, quae vastitatem Carpathi Kesmarkiensis aemulari posse videantur. Parte sui maxima in Barsiensium regionem se immergit.

XI. Ghymes. Neque ignobilem, censueris Ghymes, cum arce inaedificata, qui tametsi nudus silvis est, qua tamen versus Barsiensem Comitatum excurrit, vastae molis esse incipit. Circa arcem castaneto lactatur.

XII. Tábor. Hinc inter aquilonem et orientem Tábor, eleganti rotunditate se commendat, ex cuius vertice, longe patet prospectus. Id nominis, a Hussitarum castris, fertur accepisse. Imminet vico Krentsch, subluciturque, a rivo cancrorum feraci.

XIII. Kozlicza. Kozlicza ingens mons, Barsiensibus limitaneus, idemque, transitu arduus. Pedem montis, vineae Krentschenses uberem reddunt et adspectu iucundum.

XIV. Zobor. Neque silendus est Zobor, arci Nitriensi, trans amnem, eleganti et celso positu, ab ortu solis obiaccens, atque per plures Comitatus e longinquo conspicuus. Multa sunt, quae montem fecerunt celebrem. Nam Sanctus quidem Stephanus coenobium isthic instruxerat, Ordini S. Benedicti traditum et S. Hyppolito dedicatum. Quod iam familia Camaldulensium obtinet colitque. Vinum, quod montis latera gignunt, inter generosiora Nitriensium, referunt accolae, quodque mensis, etiam unctoribus, idoneum est, rhytmo vulgari celebrant: *Vinum Zobrense decus est et gloria mensae.*

VIII. Havran. K hrebeňom tohto vrchu sa primkýna veľmi vysoký končiar známy svojím menom Havran. Ale prečo tak pomenovali vrch, keď toto slovo označuje vtáka, to sa dá sotva zistiť hádaním. Len ak by náhodou tvarom naznačoval havrana, alebo by bol bohatý na potomstvo havranov. Aj oproti v Trenčianskej stolici sa nachádzajú významné vrchy, ktoré oddelujú obe stolice.

IX. Homola. Sem by si mohol zaradiť Homolu, vrch, ktorý má obdivuhodne zaoblený tvar s doširoka sa rozbiehajúcimi úpäťami. Vypína sa medzi dedinami Poruba a Belá.

X. Klak. Ďalej sa v tomto horskom pásme nachádza hraničný vrch Klak s ohromnými bralami, ktoré by sa azda mohli porovnať s kežmarskými Karpatami. Svojou najväčšou časťou sa vnára do Tekovskej stolice.

XI. Gýmeš. Za nie bezvýznamný by si označil Gýmeš s vybudovaným hradom, ktorý hoci je bez lesov, predsa ako vybieha do Tekovskej stolice, začína ich byť plno. Okolo hradu sa darí gaštanom.

XII. Tábor. Odtiaľto na severovýchod sa objaví Tábor s pôvabným zaoblením; z jeho vrcholu sa doširoka otvára výhľad. Vraj ho pomenovali podľa husitského tábora. Čnie nad dedinou Krnča a obmýva ho rieka bohatá na raky.

XIII. Kozlica. Kozlica je mohutný vrch na hraniciach s Tekovskou stolicou a je náročný na prechod. Na úrodnom úpäťi vrchu sa poskytuje priestor pre krnčské vinice, ktoré sú zároveň na pohľad pôvabné.

XIV. Zobor. Netreba pomlčať ani o Zobore, elegantne a vysoko položenom na východ od Nitrianskeho hradu za riekou, ktorý je dobre viditeľný z dialky naprieč mnohými stolicami. Sú mnohé veci, ktoré ho urobili slávnym. Lebo na tomto mieste svätý Štefan vybudoval kláštor, ktorý odovzdal reholi sv. Benedikta a zasvätil svätému Hypolitovi. Teraz už patrí rodine kamaldulov, ktorá ho obýva. Víno, ktoré sa rodí na úbočiach vrchu, rátajú obyvatelia medzi tie ušľachtilejšie z Nitrianskej stolice. Víno, vhodné aj na vyberanejšie hostiny, oslavujú ľudovým veršom *Zoborské víno ozdoba i sláva stola je.*

§ III.

Nemora silvaeque regionis. Isti montium praecipui fuerunt: singulos enim recensere, sicuti non vacat, ita res molestiae, quam frugis futura esset, maioris. Nemora et sparsae, per acclives colles, silvae, montibus passim subsident, aut planam regionem, iucunda varietate, interstinguunt. Innumera horum sunt, sed quaedam ita comparata, ut mereantur omnino commemorari.

Est in his pineum illud, quod ab oppido Szeniczensi, in aperta fere planitie, versus Posoniensium, limites, excurrit et parte sui quadam. Nitriensium fines stringit. *Buor*, sive *Bory*, quomodo Pinetum, vulgus Slavicum, vocat. E longinquo adspectantibus, obtutum praebet iucundum, quod et perenni virore laetetur, et quasi ad regulam consitum videatur tonsumque. Intus, densae ei sunt arbores, et quod nemus, loco est fabuloso, multa pice turgentes: nam, huiusmodi solo, istud picearum genus, in primis gaudet.

Consimile huic, Holicense nemus, dixeris; nisi, quod situ minus sit amenum, neque laxe adeo protensum. Utrique, Baymoczense addas, elegans quidem illud, sed fructus, quam illa, exilioris, eo, quod, regione ista, lignatio minoris venit. Quin, et Nitria, nemoribus ac silvis querceis, vicina est; nam, et ab oriente, colles ei obiciuntur, quercetis obsiti, et qua occidentem prospicit, silva exstat, vasta en, et Galgotzinum usque procurrens: ut lucorum, qui sunt ista regione, varietates, taceamus.

§ IV.

Campestris provinciae ora. Hucusque, oram Comitatus, montanam potissimum, vidimus; campestris nunc mentio iniicienda erit: neque enim, ita montibus exasperatur regio, quin, passim interposita planities, mitescat. Certe, infra Nitriam, perlibrata in planities, eaque, gemino amne, Nitria hinc, illinc Zitawa, irigua. Nam, ubi primum colles, oppido illi circumpositi, subsiderunt, elegans se aequor aperit, collibus quidem nullis, lucis autem interstinctum rarissimis.

§ III.

Háje a lesy oblasti. Toto boli hlavné vrchy. Jednotlivo ich totiž prejsť by bolo príliš náročné na čas rovnako i na sily, ako by to prinieslo nejaký úžitok. Háje a po stráňach kopcov rozptýlené lesy čiastočne pokrývajú vrchy alebo príjemne a rozmanito spestrujú rovinu. Je ich nespočítateľné množstvo, ale niektoré sú tak uložené, že si celkovo zasluhujú, aby sme ich spomenuli.

Takýto je borovicový les, ktorý sa rozprestiera takmer na planine od mestečka Senica smerom k hraniciam Bratislavskej stolice, a jednou svojou časťou zabieha do Nitrianskej stolice. Slovenský ľud ho nazýva *Bôr*, čiže *Bory*, čo je to isté ako borovicový les. Tým, ktorí sa pozerajú zďaleka, sa naskytne príjemný pohľad, ktorý poteší aj celoročnou zeleňou, aj tým, že sa zdá byť akoby vysadený a zostrihnutý podľa pravítka. Hlbšie sú v ňom stromy nahusto, a pretože je les na vynikajúcom mieste, vzdávajú sa od bohatej miazgy; lebo takémuto druhu borovic sa darí predovšetkým v pôde tohto typu.

Mohol by si povedať, že úplne podobný tomuto je aj les pri Holíči, len jeho poloha je menej ľúbezná a nie je ani taký rozťahnutý do šírky. K nim pridaj bojnický les, rovnako elegantný, ktorý má však menší výnos ako tie dva, pretože v tej oblasti predaj dreva menej vynáša. Ba aj Nitra susedí v hájmi a dubovými lesmi, lebo kopce, ktoré sa nad ňou z východu dvíhajú, pokrývajú dubiny a smerom na západ sa rozprestiera rozľahlý les, ktorý siaha až k Hlohovcu. A to pomlčíme o rozličných hájoch, ktoré sú v tomto kraji.

§ IV.

Rovinatý ráz stolice. Až doteraz sme sa zamerali hlavne na hornatý ráz stolice, teraz sa treba zmieniť o rovinatých oblastiach. Veď kraj nie je taký drsný kvôli horám, aby ho nezjemňovala rovina, ktorá sa na ňom sčasti rozkladá. Za Nitrou sa skutočne začína rovnomerná planina, ktorú zavlažujú dve rieky - na jednej strane Nitra a na druhej Žitava. Lebo len čo sa kopce rozložené okolo tohto mestečka zvažujú, otvára sa pôvabná rovina bez kopcov, spestrená tu i tam hájmi.

Verum, quia decliviore situ, totus ille est tractus, fit non raro, ut devoluti, ex montibus, quos diximus, amnes, ubi ex imbribus increverunt, totum, quam late patet, inundent. Quod, cum alias frequentissime, tum in primis anno MDCCXXV semel iterumque, magno incolarum damno, evenisse, recordamur. Adde his eas planities, quae montibus circumseptae, tametsi arctius diffundantur, tamen, eo plus amoenitatis referunt, quo naturae opificis varietas illa, animum advertit efficacius.

Et nemora enim, passim sparsa habent, et errantes varie rivos, quos inter vici consederunt, obtutu, si e loco excelsiore despicias, omnium iucundissimo. Est et Nitriae ac Zitwae amnium, convallibus per quas labundat, hilaritatis plurimum. Praeterquam enim, quod vicis insessae sunt et copiosis et frequentibus; hic quidem agris frumentariis, pratis alibi, laetantur. Sed, quia de amnibus obrepit nobis mentio, eos iam describemus.

§. V.

Praecipui regionis fluvii. Nimirum, non sola ea Comitatus Nitriensis est opportunitas, quam illi, sive montes pariunt, sive positus campestres. Fluvios etiam habet, multae omnino utilitatis, nisi dimanent ex alveis. In his sunt:

I. Vagus. Liptoviensium montibus editus, (a) postquam Thúrocziensem ac Trentschinensem Comitatum emensus est, nostro huic infra Beczkoviam, oppidum Trentschinensium se infundit, non similis modo sui, hoc est vagus, et pronus ad eluviones, sed incursu etiam, plurium fluviorum ferocior factus, vehemens ac praeceps fertur. Maeandrum crederes, ita quaesitis, quasi ex industria, flexibus sinuosus labitur. Certe, alveum saepius migrat et nunc istam, nunc adversam ripam, impulsa aquarum mode, subradit. Adfunditur oppidis: Vág - Ujhely, cui et cognomen impertitur, Postény, Leopoldopoli et Galgóczio celebrioribus autem vicis, Lúka. Brunócz et Szoikolócz. Galgóczio digressus, Nitriensem et Posoniensem Comitatus disternit, duplici ponte apud Galgóczium, vulgo Freystädel, unico ad Semptaviam iunctus, sublicio utrobique, quos ideo, veris cum primis inundationes, propemodum quotannis lacerant.

Ale pretože je celá táto oblasť mierne naklonená, nie zriedka sa stáva, že spomínané rieky stečú z kopcov, a keď ich dažde naplnia, zaplavia celé široké okolie. Deje sa to veľmi často, hlavne však to máme zaznamenané v roku 1725, keď sa to na veľkú škodu obyvateľstva stalo opakované. Pridaj k nim doliny obklopené vrchmi, ktoré čím sú tesnejšie zovierané, tým im to prináša väčší pôvab. A tým pôsobivejšie zaujme rozmanitosť stvoriteľky prírody.

Nachádzajú sa tu totiž kde-tu roztrúsené lesy, aj rozlične vinúce sa vodné toky, medzi ktorými sa usalašili dediny. Ak by si sa na to pozrel z vyvýšeného miesta, naskytl by sa ti celkovo veľmi príjemný pohľad. Aj rieky Nitra a Žitava, ktoré pretekajú cez údolia, poskytujú veľké potešenie. Okrem toho, že sú pozdĺž nich usadené hojne zaľudnené dediny, darí sa tu niekde obilným poliam, inde lúkam. Ale pretože sa nám naskytl zmienka o vodných tokoch, už aj ich opíšeme.

§ V.

Hlavné rieky stolice. Zaiste to nie sú len tie priaznivé danosti stolice, ktoré vytvárajú vrchy či rovinatá poloha. Má aj rieky, ktoré keby sa nevylieli z korýt, prinášali by oveľa viac úžitku. Medzi tieto patria:

I. Váh. Váh vyviera v liptovských vrchoch. Potom ako prešiel cez Turčiansku a Trenčiansku stolicu, vlieva sa za Beckovom a mestečkom Trenčín do tejto našej stolice, a to jemu nepodobným spôsobom, to znamená pomaly a s nábehom k záplavám. No vďaka prítoku mnohých vodných tokov sa stáva divokejším, rúti sa rýchlo a strmhlav. Vinie sa akoby úmyselne zakrivený tak, že by si veril, že ide o meander. Vskutku, príliš často sa vylieva z koryta a nárazom vodnej masy podomelie raz tento, inokedy náprotivný breh. Obteká mestečká Nové Mesto nad Váhom, ktorému prepožičal meno, Piešťany, Leopoldov a Hlohovec, tiež známejšie obce Lúka, Brunovce a Sokolovce. Keď dorazí k Hlohovcu, rozdeľuje Nitriansku a Bratislavskú stolicu. Pri Hlohovci zvanom *Freystädel* je prepojený dvojíťm, pri Šintave zas jednoduchým mostom. Oba mosty sú kolové, preto sú takmer každý rok na začiatku jari poškodené.

Pisces alit, vernas eosdem, quorum in reliquis Comitatus mentionem habuimus. Sed, qua Danubio fit propior, peregrinos etiam admittit, antaceorum potissimum, minutius illud genus, quod plerumque adverso amne, altius enatat. Incurrit in Danubium, altero supra Comaromium, lapide. Alioquin, frequenter exundat Vagus, estque inter praecipuos agri Nitriensis vastatores, per ea loca, qua fertur, censendus. Ac dubium sane facit, utiliorne sit provincinae, an perniciosior.

II. Nitra. Nitra, post Vagum, in primis nominari debet; tum, quia domesticus amnis est tum, quia nomen habet cum regione commune. Geminum huic caput, alterum supra Teuto - Prónam, in altissimis montibus, qui ista ora, Trentschinense a Nitriensibus discriminant; alterum intra iuga vici Walaszka - Bela, quod Nitricska vocant.

Fontium uterque largus admodum est: ille tamen copiosior, iste rapidior quidem: sed multis modis tenuior; unde Parva Nitra dictus. Adsident ei prater oppidum Szkacsán vici: Vesztenicz, Divék - Ujfalú, Divek et Rudnó. Posteaquam prope Bilicz, in eundem corrivati sunt alveum, amnem efficiunt streperum velocemque, dum lentus manare incipiat, et qua crepidinibus haud coercentur, quasi in stagna abire, multa passim arundine conseptus.

Adluit, postea Teuto - Prónam, Bilicz, ubi ponte ligneo insternitur, Novakinum, Zambokréth, Nagy - Bossán, Baymotzium, Nagy - Tapoltschánium, Szerdahelyinum, Kovárzt, Ludány, Apony, Elefánth, Szalakusz et Pewreszlény, atque imprimis Nitriam urbem arcemque, Episcopatu insignem. Isthinc exspatiatus, lento aquarum tractu, (b) versus Ujvarinum defertur, cuius fossis, aquas suffundebat, cum exstaret adhuc, arx validissima. Inde reflexo aliquantum altveo, in Danubium exit.

Piscium varii generis ditissimus, nam qua a fontibus propius abest, saxatiles ut plurimum, atque in his, trutas habet; sed, qua per apertos campos limosior vehitur, lucios, siluros, atque id genus, alit benignius. Labitur, a septentrione, in meridiem; eo infaustus accolis, quod frequenti eluvione regionem tate corrumpat.

Váh živí ryby, a to také čelade, o ktorých sme sa už zmienili v ostatných stolicach. Ale čím je bližší k Dunaju, prijíma aj cudzie druhy, hlavne onen menší druh jeseterov, ktorý zväčša pláva ďalej proti prúdu. Vlieva sa do Dunaja dve rímske míle nad Komárnom. Inak sa Váh často vylieva z koryta a v tých miestach, cez ktoré preteká, ho treba započítať medzi hlavných ničiteľov Nitrianskej stolice. A tak vzbudzuje pochybnosť, či je pre krajinu užitočnejší, alebo škodlivejší.

II. Nitra. Po Váhu treba menovať predovšetkým Nitru. Jednak preto, že je to domáca rieka, jednak preto, že má meno spoločné so stolicou. Má dva pramene: jeden nad Nitrianskym Pravnom vo vysokých vrchoch, ktoré v tomto kraji oddeľujú Trenčiansku a Nitriansku stolicu; druhý vyviera z horských chrbtov pri dedine Valaská Belá a nazývajú ho Nitrica.

Oba pramene sú mimoriadne štedré: prvý je však bohatší na vodu, druhý zase rýchlejší, ale v mnohých ohľadoch menší a podľa toho nazvaný Nitrica (Malá Nitra). Okrem mestečka Skačany pri ňom ležia dediny Vestenice, Diviacka Nová Ves, Diviaky a Rudno. Potom sa blízko Bielic vlievajú do jedného koryta, vytvárajú hučiaci rýchly tok, a to až po tie miesta, kde Nitra začne plynúť pomaly a nekrotia ju žiadne hrádze, takže akoby bola stojacou vodou obrastenou zo všetkých strán trstím.

Potom obteká Nitrianske Pravno, kde na nej stojí drevený most, Nováky, Žabokreky, Veľké Bošany, Bojnice, Topolčany, Stredú, Kovarce, Ludanice, Oponice, Lefantovce, Sokolníky a Prešelany, a predovšetkým aj mesto a hrad Nitru, významné biskupské sídlo. Na tomto mieste zmení smer a pomalým tokom vody smeruje k Novým Zámkom, ktorých priekopy plnila vodou v časoch, keď tu ešte nestála nedobytná pevnosť. Potom sa trochu zatočí a vlieva sa do Dunaja.

Je veľmi bohatá na rôzne druhy rýb: bližšie pri prameňoch je najviac okúňov a medzi nimi má pstruhov. Ale tam, kde tečie cez otvorené roviny, je kalnejšia, a tým pohostinnejšia pre štuky, sumce a iné podobné druhy. Tečie zo severu na juh, čo je nešťastím pre sedliakov, pretože doširoka-dodaleka ničí krajinu častými záplavami.

III. Zitwa. Zitwa fontibus variis ultra Kis - Tapoltschánum ortus, varique fissis vallibus decurrens, tandem uno coadunatus alveo, ubi campos subiit, stagnare potius videtur; quam labi. Est subinde exundatione noxius, sicuti vero ex imbribus, etiam non immodicis, opionione celerius, intumescit, ita plerumque noctis unius intervallo subsidet et intra ripas collectus, vadosus ubique fit, et sui similis. Intimat se Danubio, duobus infra Comaromium, miliaribus, ad eum vicum, cui nomen Zitwa - Torok, latine *ostium Zitwae*, Germanorum imitatione, Zitwa - Munde, dixeris, pace cum Turca anno MDCVI inita, nobilitatum.

IV. Livina. Livina, priori, aquarum mole, nihilo minor, sed decursu tamen in hoc Comitatu, brevior. Oritur apud Banoviczium, Comitatus Trentschiensis oppidum, et cum nostra ista regione, vicus Livina, Nadlitz, Raycsán, Koross, occidentali latere sublisset, supra Nagy - Topolcsánum, in Nitriam incurrit. Et hi quidem fluvii, trans Vágum manant. Cis eum sunt:

V. Dudvag. Dudvag. Undosus amnis et piscium dives. Habet capita, in montibus Csejtensium, unde prolapsus, concitator primum manat; sed ubi ultra oppidum Csejte proventus est, languescit sensim et qua per depressos situs vehitur, stagnant fere evadit et sui dissimilis. Dum intra Nitriensium limites voluitur, vicus adluit complures, in quibus nominatiores sunt: Csaszthóz, Otskó, Rakowicz, Bory, Bory, Petöfalva, Kosztolán, et Ujváros oppidum. Infra quod, ponte insternitur, ob late diffusum alveum, longo et a praesidiariorum Leopoldopolis excubiis, insesso. Hinc digressus ad Felso - Lócz in agrum Pisoniensem effunditur, ubi procursum amnis et exitum in Danubium, (c) descripsimus.

VI. Blawa. Blawa amniculus non tam longo alvei tractu, quam opportunitate, insignis. Nam ubi ex petra, arci cognomini subsita, pluribus scaturiginibus ad aedem sacram solotenus effusus est, ad teli iactum vix procurrit, cum molam, egregii fructus, perenni aquarum adlapsu, impellit. Hinc per vicus Dejta, Radosótz, Maniga et Butsán delatus, in Dudvágum defertur. Insidetur pluribus molis frumentariis, quas et rigidissima sub bruma, sine cessatione versat quippe gelu impatiens.

III. Žitava. Žitava vyviera z rozličných prameňov nad Topolčiankami, steká cez rôzne úzke údolia, až sa napokon spojí do jedného koryta a v miestach, kde obmýva roviny, sa zdá, že skôr stojí, ako plynie. Občas škodí záplavami, a to vtedy, keď sa vinou dažďov, hoci aj miernych, vybreží nad očakávanie rýchlejšie. Potom zväčša v rozmedzí jednej noci klesne, usadí sa do svojich brehov a stáva sa plytkou, a sama sebe podobnou. Do Dunaja sa vlieva vo vzdialenosti dvoch míľ od Komárna pri dedine, ktorá sa volá Žitavská Tôňa, po latinsky *ostium Zitwae*, po nemecky *Zitwa-Münde*; mohol by si ju označiť za známu vďaka mieru, ktorý tu bol uzavretý s Turkami v roku 1606.

IV. Bebrava. Bebrava sa nevyznačuje o nič menším množstvom vody od predošlej rieky, ale predsa má v tejto stolici kratší tok. Pramení pri mestečku Bánovce v Trenčianskej stolici, a keď v tomto kraji na západnom brehu pretečie cez dediny Livina, Nadlice, Rajčany, Krušovce, nad Topolčanmi sa vlieva do Nitry.

Tieto rieky tečú za Váhom. Pred ním sú:

V. Dudváh. Dudváh je rieka bohatá na vlny a ryby. Prameň má v čachtických vrchoch, odkiaľ keď vyrazí, najskôr tečie prudšie. Ale tam, kde prejde za mesto Čachtice, sa postupne upokojuje, a keď prechádza do nižších polôh, plynie takmer nehybne, čo sa mu nepodobá. Len čo sa dotkne územia Nitrianskej stolice, obmýva viaceré obce, z ktorých známejšie sú Častkovce, Očkov, Rakovice, Borovce, Peťová, Kostolány a Leopoldov, za ktorým je kvôli širokému korytu prekrytý dlhým mostom. Na ňom sú rozostavené stráže z Leopoldovskej pevnosti. Odtiaľto sa stočiac smerom k Horným Lovčiciam vteká na územie Bratislavskej stolice. V jej opise sme zaznamenali jeho vodný tok a ústie do Dunaja.

VI. Blava. Riečka Blava nie je taká významná pre dĺžku svojho koryta ako pre svoje výhody. Lebo keď z mnohých štrbín zo skaly, ktorá sa nachádza pod hradom rovnakého mena, vytryskne na zemi pri kaplnke, sotva tečie na dĺžku strely, keď nepretržitým prítokom vody pohne mlyn s vynikajúcim výkonom. Odtiaľto pretekajúci cez dediny Dechtice, Radošovce, Malženice a Bučany sa vleje do Dudváhu. Jej tok je obsiaty mnohými obilnými mlynmi, ktoré neprestajne poháňa aj počas veľmi krutej zimy; je totiž odolná voči mrazu.

Unde et *Dobrá voda*, hoc est bona aqua, scaturiginem eius dictam credunt Sane, femellae rusticae, linteas suas vestes, acutissima hieme, in mediis aquis nudatis genu tenuis pedibus, haud secus fuerunt eluere, quam id aestate fieri moris est. Alioquin, Comitatum Posoniensem a Nitriensi, quadamtenus disiungit, vicumque Dejtam, ita secat, ut partem eius alteram huic, illi alteram admetiatur.

VII. Holeschka. Holeschka, inter oppidum Brezowa et vicum Krayne, edito fonte deiectus, tantum aquarum vehit, quantum pluribus molis versandis sufficit. Accolae usu didicerunt, eum rivi ceteri, etiam copiosiores, caelo nimium sicco, inarescunt molasque male feriatas efficiunt: Holeschkam, egregie molendinis, quorum novem inaedificata habet sufficere. Quae res, non potest non enim herorum ubere fructu, coniuncta esse. Milliaris unius spatium, concitatore cursu emensus, in Vagum incurrit. Trutis cum primis hospitalis est.

VIII. Mijawa. Mijawa, iis ortus montibus, qui Hungariam et Moraviam, isto tractu discriminant, primo quidem Mijawam, vicum copiosum, cui et nomen impertivit, interluit, inde Turolucam secans, montis, cui arx Berents insidet, radices lambit, posteaque reducto alveo, Pritrz interlabitur. Hinc digressus, vico Hluboke se intimat, atque Iabloniczam praetervectus, per pinetum illud, cui Buor nomen, Schaschinum devehitur, in cuius fossis restagnans, Moravae, infra Kuklyo, Posoniensis provinciae vicum, illabatur. Muraenarum maxime divitem, relatam accepimus. Quarum A. MDCCXXIV tantam habebat copiam, quantam ab hominum memoria haud observaverunt accolae: quod eos tunc inter omina, nescio quid portendentia, retulisse meminimus. Est et fundulorum ferax cancrorumque, quos sub arce Berents, praecipuae magnitudinis observaverunt, qui eorum captura delectantur. Trutarum, quod iusto est limosior, impatientem ferunt.

IX. Chwoynitze. Chwoynitze, ultra pagum Wrbowcze natus, streperus et pernix, Sobotishtinum usque voluitur, at ubi montanam oram deseruit, placidus manare incipit. Leniore igitur aquarum mole. Szenitzium adlapsus, prope Holitsch a Morava excipitur. In primis, eluvionibus, damnosus est qua delabatur. Anno certe MDCLXXII. pluviis diuturnioribus, tantopere intumuerat, ut Sobotishtensium aedes plurimas, vehementi

Ludia veria, že na základe toho jej prameň nazvali Dobrá voda, to znamená *bona aqua*. Vskutku aj dedinské dievky majú vo zvyku prať svoje plátenné šaty aj v najdrsnejšej zime uprostred riečky s nohami obnaženými po kolená, a to rovnako ako v lete. Ba na istom mieste oddeľuje Bratislavskú stolicu od Nitrianskej a dedinu Dechtice tak pretína, že jedna časť patrí do jednej a druhá do druhej stolice.

VII. Holeška. Holeška vyviera z vysoko položeného prameňa medzi mestečkom Brezová a dedinou Krajné. Prináša toľko vody, koľko postačuje na otáčanie mnohých mlynov. Sedliaci sa na základe skúsenosti naučili, že keď ostatné, aj na vodu výdatnejšie rieky, za suchého počasia vyschnú a spôsobia mlynom nevyžiadané voľno, Holeška vynikajúco stačí pre deväť mlynov, ktoré má na sebe vystavané. Táto skutočnosť, samozrejme, musí byť spojená so štedrým výnosom pre majiteľov. Prekonajúc rýchlejším tokom vzdialenosť jednej míle vlieva sa do Váhu. Je pohostinná predovšetkým pre pstruhy.

VIII. Myjava. Myjava, prameniaca vo vrchoch toho horského traktu, ktorý oddeľuje Uhorsko a Moravu, preteká najskôr cez Myjavu - väčšiu dedinu, ktorej dala meno, potom pretínajúc Turú Lúku obmýva úpätia vrchu, na ktorom je usadený hrad Branč, a potom, keď stočí svoje koryto, preteká cez Prietrž. Keď ju zanechá za sebou, priblíži sa k dedine Hlboké a plynúc popri Jablonici, cez onen borovicový les, ktorý sa volá Bor, pritečie do Šaštína, kde pomaly plynie cez jeho jarky. Poniže Kuklova, dediny v Bratislavskej stolici, sa vlieva do Moravy. Dozvedeli sme sa, že je prebohatá na úhory, ktorých mala v roku 1724 takú veľkú hojnosť, na akú si sedliaci nepamätali, ani čo ľudská pamäť siaha. Spomínam si, že vtedy to ráтали medzi znamenia, hoci netuším, čoho mali byť predzvestou. Je bohatá na kaprovité ryby a raky, ktorých nesmierne veľké kusy pozorovali pod hradom Branč tí, ktorí sa venujú ich chytaniu. Rieku však neznášajú pstruhy, pretože je močaristejšia, ako je pre nich primerané.

IX. Chvojnica. Chvojnica je burácajúca a bystrá rieka, ktorá pramení poniže dediny Vrbovce a valí sa až k Sobotišťu. Tam však opúšťa hornatý kraj a začína plynúť pokojne. Pomalým tokom vody sa približuje k Senici a blízko Holiča sa vlieva do Moravy. Miestam, ktorými tečie, škodí hlavne záplavami. Vskutku v roku 1672 sa pre dlhotrvajúce dažde zdvihla jej hladina tak veľmi, že mnohé domy v Sobotišťi podomleté dravým

subrutas incursu, rapuerit secum. Qua quidem amnis exundatione, XC. ex incolis absorptos fuisse, annosiores meminerunt. De aquarum, quibus turgescibat, altitudine inde capi argumentum protest, quod aedem quoque sacram, in edita ripa, solido opere substructam, inundaverit.

X. Rivi minores. Rivos provinciae consecrari, eo fuerit impeditus, quo maior eorum est utraque Vági parte numerus: quia enim, discreta passim est regio vallibus scaturiginosis, nequit evenire aliter, quam ut rivos emittat, undosiores hic, siticulosiores alibi; ora potissimum Comitatus occidentali. Enim vero, vix est viculus, qui non amniculi quidpiam habeat. Quod in occasionem vertemus, cum vicorum enarrabimus positus, rivorum una commemorandorum. Nunc citeriores aliquot designasse suffecerit:

1. Zlatnícska, quasi *aureolum* diceret, rivus omnino copiosus, e radicibus montis Inowecz ortus. Adluit vicum cognominem. Livinae amni, prope ad eiusdem nominis vicum, adfusus postea: eo memorandum, quod Comitatum Trentschiniensem a Nitriensi quadamtenus disterneret, Borchau vicum autem, ita intersecet, ut pars eius ad Trentsinium vergens, eidem Comitatu pars altera, provinciae Nitriensi obversa, isti adscribatur.

2. Kocsina, eiusdem montis Inowecz, scaturiginibus varie per convalles salientibus editur. Manat hic quoque, per Trentschinensium et Nitriensium collimitia, dum Nagy - Iác et Kis - Iác, Tavarnok, item praetervectus in Tapolesanensi agro, Nitriae commisceatur.

3. Bajnensis amniculus, fontes in monte cognomine habet. Inde deiectus Bajnam oppidum, vicumque Kis - Dozuoran praeterlapsus, e regione Nitra - Szerdahely, in profluentem Nitram invehitur.

4. Szeptenez, tenuis quidem, sed perennis est rivus, qui ubi, peculiari fonte vici Helez scaterere coepit, fertur versus Ujfalu, cui ideo Szeptenez - Ujfalu nomen inditum. Hinc digressus, rivulum Lipovník, prope ad Sarlusska, intra alveum recipit; tum Paczolaj vico adlapsus, novo iterum amniculo a Sárfo penes Nagy - Répén augetur, dum Bodokensi alio, factus copiosior, ad Isbégh fluviolo Radosnyensi coadunetur.

prívalom uniesla so sebou. Starší obyvatelia spomínajú, že počas záplav rieka zobrala deväťdesiat obyvateľov. O výške vystúpenej vody možno nájsť dôkaz: zaplavilo aj kostol na vyvýšenom brehu s pevne postaveným základom.

X. Menšie vodné toky. Čím väčší je počet riek na oboch stranách Váhu, tým náročnejšie by bolo zaznamenať vodné toky v tejto oblasti. Pretože kraj je všade rozčlenený mnohými úzkymi údoliami, musia sa väčšie či menšie potoky vynechať, a to hlavne v západnej časti stolice. Totiž naozaj sa sotva nájde dedinka, ktorá by nemala nejaký potôčik. Aby sme však využili príležitosť, vymenujeme menšie vodné toky, ktoré je hodno spomenúť, vedno s polohou dedín:

1. Zlatníčka, akoby si po latinsky povedal *aureolus*, je vcelku výdatný potok prameniaci na úpätí vrchu Inovec. Priteká k rovnomennej dedine a blízko nej sa vlieva do rieky Bebravy (*Livina*). Zasluguje si zmienku, pretože v istom úseku tvorí hranicu medzi Trenčianskou a Nitrianskou stolicou, a tak predeluje dedinu Borčany, že jedna jej časť pripadla Trenčianskej a druhá, smerujúca k Nitrianskej stolici, tejto.

2. Chotina pochádza tiež z potôčikov vrchu Inovec, ktoré tu i tam poskakujú cez údolia. Tečie tiež cez pohraničné oblasti medzi Trenčianskou a Nitrianskou stolicou, a kým sa v topoľčianskom chotári spojí s Nitrou, pretečie cez Malé a Veľké Jacovce a tiež Tovarníky.

3. Riečka Bojnianka má pramene na vrchu toho istého mena. Odtiaľ steká k mestečku Bojná a k dedine Malé Dvorany, a keď pretečie oblasť Nitrianskej Stredy, vleje sa do blízko tečúcej Nitry.

4. Šeptinec je síce nepatrný, ale celoročne tečúci vodný tok, ktorý začína stekať zo zvláštneho prameňa pri dedine Blesovce, ďalej tečie smerom k Novej Vsi, ktorá sa preto volá Šeptinská Nová Ves. Odtiaľ zostupuje a neďaleko Lužian prijíma do koryta potôčik Lipovník, potom priteká k Obsolovciam, opäť sa pri Veľkých Ripňanoch zväčšuje o nový prameň od Nitrianskej Blatnice, prítokom Bodoku sa stáva ešte výdatnejším a pri Zbehoch sa zlieva s riečkou Radošinkou.

5. Radosnyensis amniculus ex Inowecz et Radosnyensibus montibus delapsus, atque oppido Radosyna immersus, novis hic scatebris ex ingenti sallentibus petra augescit. Tenet postea cursum versus Assa et Ablántz - Kürth, vicus; dum ad memoratum Isbégh, cum Bodokensi illo, corrivatus Nitra alveum, adversus vicum Darás subeat. Denique silendus hand est.

6. Wychodna, ubere et vario fonte, ex petris Kolossensibus emissus, cum geminum eiusdem nominis vicum, posteaquam Tükes - Ujfalú et Janofalva rigavisset, prope Praznóczh in Nitram elabatur. Haec, non neglexisse, satis est.

§. VI.

Fontes indolis variae. Aquae hae fluviatiles erant; fontium vero et limpidissimarum 290 scaturiginum, nemo vel numerum inierit. Sunt in his glaciem frigiditate aemulantes, quales passim, Montana regione sallunt.

Gelidi et cibi excitantes adpetentiam. In primis celebratur gelidissimus fons, in iis montium iugis, Walaska - Belensibus, per quae ad Závada, vicum ditionis Za - Ugroczensis, iter ducit, eius ingenii, ut cibum summa ingestum aviditate, optinione celerius consumat, denuoque adpetentiam vescendi, accendat: id quod non itinerantes modo, cibi praeterea anidiores, sed hi quoque adfirmant, qui fontem hunc, experiundas efficacitatis caussa, potaverunt.

Sulphurosi. Neque fontes sulphurosos desideres, quos heic potui, alibi balneis adhibent. Et prioris quidem generis in agro Mijaviensi, ac passim, copiose scatent. In his autem fons potissimum Ekbelensis est, natura longe frigidissimus: sed multo sulphure, olidus. Huius aquas, in ahenis diffusas, concalefaciam, qui lavare cupiunt, atque cadis, balneariis acceptas, egregio successu, lotionibus adhibent, in iis morbis quam maxime, qui lavando si non domari, saltem mitescere consueverunt. Accolae viciniores eundem fontem doliis haustum, si aeger adesse nequeat, avehere, solent, usibus, modo, quem diximus, adhibendum Sunt et acidae, in agro vici Onor.

5. Riečka Radošina steká z Inovca a radošinských hôr, vlieva sa do mestčka Radošina, kde sa zväčšuje o nové prítoky, ktoré vyvierajú z obrovskej skaly. Potom si drží smer k dedinám Nové Sady a Čab-Sila, až kým sa pri spomínaných Zbehoch nezleje s Bodokom a nevráti sa do koryta Nitry oproti dedine Dražovce.

6. Napokon netreba zamlčať Východnú, ktorá vytryskuje z výnosného a premenlivého prameňa z klížskych skál, najskôr zavodní dve dediny s rovnakým menom, potom Klátovu Novú Ves a Janovu Ves a blízko Práznoviec sa vleje do Nitry. Stačí, že sme tieto vodné toky nezanedbali.

§ VI.

Pramene s rôznymi vlastnosťami. Toto boli tečúce vody. Veď nikto by nemohol určiť počet prameňov a žriedel s priesačne čistou vodou. Medzi nimi sú také, ktoré sa chladom vyrovnajú ľadu a vyvierajú všade v horských oblastiach.

Ľadovo studené. V týchto pohoriach je predovšetkým vyhľadávaný veľmi chladný prameň, ktorý vyviera v horskom chrbte pri Valaskej Belej. Popri ňom vedie cesta do Závady, osady patriacej Zay-Uhroveckému panstvu. Má takú vlastnosť, že nad očakávanie rýchlo pomáha stráviť potravu požitú s veľkou pahlnosťou, čím opäť podnecuje chuť do jedla. Služi nielen tým, ktorí prechádzajú okolo, ale hlavne tým, ktorí viac bažia po jedle. Potvrdzujú to aj tí, ktorí z tohto prameňa pili, aby overili účinok vody.

Sírnaté pramene podporujúce chuť do jedla. Nezatúžil by si tu márne ani po sírnatých prameňoch, ktoré sa niekde užívajú na pitie, inde zase na kúpanie. Tie vhodné na pitie hojne vyvierajú hlavne v okolí Myjavy. Z týchto prameňov je to predovšetkým Gbelský prameň, ktorý je zďaleka najľadovejší, ale páchne po síre. Tí, ktorí sa chcú vykúpať, jeho vodu naplnenú v kotloch zohrievajú, plnia ňou kúpacie kade a s výborným výsledkom ju používajú na kúpanie. A to najmä pri tých chorobách, ktoré sa zvyknú kúpaním, aj keď nie úplne vyliečiť, tak aspoň podstatne zmierňujú. Obyvatelia zo susedstva rozvážajú vodu z tohto prameňa napustenú v sudoch, ak nemocný nemôže sám prísť a používajú ju takým spôsobom, ako sme už opísali. V chotári dediny Norovce sú aj kyslé pramene.

§ VII.

Thermae provinciae Bajmoczenses et harum opportunitas. Sed nec thermis regio Nitriensis caret. In his sunt Bajmoczenses, arci est oppido cognomini, adsitae. Aedes, intra quas ebulliunt, pro herorum magnificentia splendidae sunt et tripartito discreta, nempe, vi lavantium, cum dignitati consulatur, tum corporis habitui. Proinde, lavacrum insignius, magnatibus et qui sunt loco nobiliore editi, destinatum est, laxum id et ad omnem factum commoditatem, aquas habens eximie temperatas, ut neque nimium caleant, neque parum.

Pone illud, solo pariete discretum balneum, rusticos accipit, capacitatis propemodum maioris, neque non ita adparatum, ut ne ab his quidem iure possit fastidiri, qui sunt indolis cutisque delicatioris. Priori tamen illo, calet fervidius quod, cum rustica natura, dura ea, neque facile subigenda, egregie quadrat. Ultimum mendicos habet, et si qui sunt, quorum morbi, vel contagionis habent quidpiam, vel fastidii.

Prodigium, quo notatas vulgo perhibent. Vulgi narratiunculis perhibetur, olim a lavantibus, numum balnearium, magna heri severitate, at sorditie longe maiore, exactum fuisse. Quod tributi fervidis, haud posse: tametsi tentatum id fuerit saepius, a thermarum heris: qui sunt L. Barones Mednyanszky de Medgyes. Quod genus, inusitatum antea, cum vulgus recusaret pendere, ideoque ab usu thermarum arceretur; male hero thermisque imprecatum fuisse aiunt, evenisseque, ut non calidae modo a pristina indole penitus degenerarint; sed pecunia quoque, quas avarus calidarum dominus avide corraserat, in lapidem abierint. Ita vulgus nihil non fingere solitum.

Id certum est, ingens in proximo editoque colle stagnum esse, naturae cum thermis promepomodum consimilis, balneis tamen inutile; ut iam macerandae cannabi, insigni operari compendio, adhibeatur. Nam iniecti manipuli, biduo triduo post tam celeriter maturescunt, quemadmodum id in stagnis aliis, vix plurimum hebdomadarum intervallo, fieri posse, usus condocet.

Fit autem ea re, ut quidquid tota circum vicinia, cannabis aut lini educat, omne id ad stagnum istud, haud sine foenere, devehatur emacerandum.

§ VII.

Termálne vody v stolici: Bojnické a ich liečivé účinky. No ani Nitrianska stolica nie je bez teplíc. Medzi tieto patria Bojnické, ktoré ležia pri hrade a mestečku rovnakého mena. Budovy, v ktorých vyvierajú, sú skvostné podľa veľkorysosti majiteľov. Delia sa na tri časti, aby sa tak dbalo jednak na dôstojnosť, jednak na telesný stav kúpajúcich sa. Konkrétne znamenitejší kúpeľ je pre veľmožov a pre tých, ktorí pochádzajú zo vznešenejšieho rodu, pretože je priestranný a usposobený pre všetko pohodlie. Voda má vynikajúcu teplotu, práve takú, aby hriala tak akurát.

Za ním oddelený jednou stenou sa nachádza takmer väčší kúpeľ pre sedliakov s takou výbavou, že sa musí zapáčiť aj ľuďom s citlivejšou povahou a pokožkou. Predsa však ho zohrievajú na vyššiu teplotu ako prvý kúpeľ, pretože to viac zodpovedá vidieckemu naturelu – drsnému a nepoddajnému. Posledný je určený pre žobrákov, pre chorých a pre ľudí, ktorí trpia nejakou nákazou či znetvorením.

Povešť, ktorá koluje medzi ľuďom. Medzi ľuďom koluje povesť, že kedysi lakomý, a ešte navyiac bezcitný majiteľ vyberal od kúpajúcich sa kúpeľný poplatok. Pretože takýto poplatok sa predtým nezvykol vyberať, ľudia ho odmietli zaplatiť, a tak nemohli termálnu vodu využívať. Hovorí sa, že majiteľ bol spolu s teplým prameňom prekliaty, následkom čoho nielen prišiel prameň o svoju niekdajšiu teplotu, ale aj pán termálneho prameňa o bohatstvo, ktoré lakomo nazhŕňal, pretože sa premenilo na kameň. Pospolitý ľud má vo zvyku si takto vymýšľať.

Isté je, že na neďalekom vyvýšenom kopci sa nachádza prirodzene stojatá voda veľmi podobná teplému prameňu, na kúpeľ však úplne nevhodná. Používa sa ako vynikajúca pomoc pri namáčaní konope. Vložené snopy tam po dvoch či troch dňoch zvyknú tak zmäknúť, ako sa to v iných vodách nedeje ani za niekoľko týždňov. A tak sa stáva, že akékoľvek konope a lan vypestované v okolitých dedinách sa priváza sem, aby sa veľmi výhodne namáčalo do tejto vody. Práve o tomto močiari sa vraví, že tu boli termálne vody, ktoré sa kvôli skúpmu majiteľovi stali nepoužiteľnými.

Atque hunc quidem lacum, thermas illas fuisse aiunt, quas heri sordities, inutiles fecerit. Ut vero fides prodigio fit tutior, degeneres et lapidescentes numos, isthic ostentant. Lapilli sunt pecuniarum instar rotundi, molis variae; nam alii quidem crucigeros, grossos alii referunt.

Sunt etiam, qui maioris moduli numos, quales sunt floreni et imperiales solidi, ex amussim aemulentur, signa quaedam ostentantes, imitatione litterarum enata. Nolim, religioni huic vulgi contraire: id nequeo silere, naturam lascivientem, hos istiusmodi lusu, numos mentientes, edere potuisse. Sed de thermis suo loco dedita opera.

Postinienses. Praeter has, Postinienses, praecipuam et laudem merentur et admirationem; eo damnandae, quod quia Vago adsederunt, vagae sint et ipsae. De his Istvánffyus: (d) *Sunt thermas ultra flumen Vagum, quae Pestheniae vocantur, salubres pellendis languoribus, et aquarum natura admirabili. Nam egesta humo, tanto e scrobibus fervore prosiliunt, ut sustineri nequeant, nisi satis longo temporis intervallo, intepescant, aut frigida infusa temperentur. Vago autem crescente recedunt, et cum decrescit, sequuntur, nec in frigidiore fluminis fundo, si suffodiatur, ebullire desinunt. Creduntur autem adversus quoslibet, etiam diuturniores morbos, sed potissimum cutaneos, saluberrimae et testante saepe experientia, efficacissimae esse.* Haec ille, quae iam recitasse sufficiat. Nam elaboratiora alii loco adservamus.

Bilicenses. Neque silentio praetereundae sunt, calidae Bilicenses, non, quod aedisciis superbiant; sed quod adhibeantur, magna accolarum adprobatione, vario morborum generi edomando. Id doleas, discriminari frigidam scaturigines a fervidis, haud posse; tametsi tentatum id fuerit saepius, a thermarum heris: qui sunt L. Barones Madnyanszky de Medgyes. Quod si effici posset; nae ego Bilicenses calidas, Bajmoczensibus, si non anteferre, saltem acquirare, sustinerem. Accepere nomen a vico Biliez, quarta miliaris parte supra Nagy - Tolopcsanum posito.

A aby povest pôsobila pravdepodobnejšie, vystavujú sa tam prekliate skamenené mince. Kamienky majú okrúhly tvar a rôznu hmotnosť: jedni vravia, že to boli grajciare, iní, že groše.

Nájdu sa aj také, ktoré sú napodobeninou peňazí vyššej hodnoty, ako napr. zlatky alebo cisárske solidy, s akýmisi znakmi, ktoré vznikli presným napodobňovaním písmen. Nechcel by som protirečiť tejto poverčivosti ľudu, ale nemôžem pomlčať, že roztopašná príroda by mohla zmienené peniaze považovať za akúsi zábavku. Ale už som sa dosť venoval tepliciam na príslušnom mieste.

Piešťanské termálne vody: Okrem týchto termálnych vôd si vynikajúcu chválu a obdiv zasluhujú aj piešťanské. A pretože sa nachádzajú pri Váhu, nech im nezaškodí aj istá váhavosť pri opise. Ištvánfy o nich píše: „Na brehu Váhu sa nachádzajú kúpele, ktoré sa nazývajú piešťanské, s liečivými vodami, ktoré zaháňajú ochabnutosť, a s vodou od prírody obdivuhodnou. Lebo keď sa odkope zem, vyrazí z jám voda taká horúca, že sa nedá zniesť, len keď sa po dostatočne dlhom čase ochladí alebo sa k nej prileje studená voda. So zdvíhajúcou sa hladinou Váhu sa termálne vody strácajú, s klesajúcou sa objavujú, a neprestávajú vyvierat ani na chladnejšom dne rieky, ak sa vyhlbia jamy. Vraj pôsobia na akékoľvek, aj na chronické choroby, ale najviac liečia kožné choroby a pri častom používaní sú veľmi účinné.“ Toto nám stačí z neho, lebo sme o nich už obšírnejšie pridali na inom mieste.

Termálne vody v Bieliciach: Mlčky nesmieme obísť ani termálne vody v Bieliciach, nie preto, že by sa pýšili stavbami, ale pretože ich ľudia vyhľadávajú na liečbu rôznych druhov chorôb, ako to horlivo dosvedčujú miestni obyvatelia. Mrziť by ťa mohla jediná vec, a to, že nie je možné oddeliť studené vody od horúcich, hoci sa už o to v minulosti častejšie pokúšali majitelia, ktorými sú baróni Medňanskí z Medného. Ak by to bolo možné dosiahnuť, ani ja by som neváhal, ak už aj nie uprednostniť bielické vody, tak ich aspoň dať na úroveň bojnických. Meno prijali od dediny Bielice, ktorá je štvrtá míle nad Topolčanmi.

Soli caelique ingenium. Ad soli caelique ingenium, quod adinet, facile est ad conticiendum, in tanto terrarum tractu, diversos utriusque habitus, pro situ regionis, esse oportere.

Montanum asperius. Montana certe ora qualis ea est, quae arcuato pro cursu, hinc in occidentem, illinc in septentrionem desinit, multum ex indole Carpathi et huius propaginibus, trahit austeritatis. Quod istud fere est: ut et ventis perflatur austerioribus, et hiemes maturius admittat, diutius postea duraturas. Sed istud vitium, si quod tamen est, montes editiores, proprium habent; nam qua mitescunt iuga, mitiores sunt simul caeli vicissitudines, solum autem foecundius.

Campestre felicius. At, qua in meridiem, per Barschiensium atque Posoniensium fines diffunditur regio, eximiae est fertilitatis, eo forte infelix, quod, quia depresso est situ, si Vágus, Nitra et Zitwa, ripas supergressi fuerint, totam late regionem, inundent. Quod anno in primis MDCCXXV. ineunte vere, ac iterum adulta iam aestate, nos ipsi, hac profecti, geminatis periculis, experti sumus. Nempe, quam longe oculorum prospectus, ex iis collibus, qui sunt inter Nitriam et Vágum, intersiti, in meridiem et occidentem patuit, omne id, aquis erat obrutum; ut mirum fuerit, immanni ea illuvione, uniuersam regionem in pelagus, haud abiisse.

Regionis laus et segetes. Est tamen Nitriensium provincia, iis accensenda, quibus nihil natura negavit, quod ad vitam cum opportunitate degendam pertinet, modo humani cultus diligentia accesserit. Triticum praestantissimum illud et quod farinam optimae notae praebet, in agro Galgotziensi, Tapoltsaensi, Szenitzensi, Vágh - Ujheliensi et Verboviensi, collino situ provenit: reliqua regio, quae campestris est, tritici quidem ubere fructu laetatur; sed quod gluma crassiori est, neque medulla proba adeo.

Siliginem nulli non situs ferunt. Loca alia, sola avena delectantur; illa nimirum, quae solum habent exsuccum et minus fausti positus. Quale fere est pruiniae, sinunt maturescere. Cecinit regionis ubertatem. Nicolaus Oláh (f) in epistola, quam ad Kálnaium suum dedit:

Prirodzený ráz pôdy a podnebia: drsnejší v horských oblastiach, priaznivejší v rovinných. Čo sa týka pôdy a podnebia, ľahké je dovŕtiť sa, že v takej rozľahlej stolici musia mať v závislosti od polohy regiónu rozdielny charakter. Krajina, ktorá je hornatá a oblúkovito zostupuje z jednej strany na západ a z druhej na sever, priťahuje veľa pochmúrnosti charakteristickej pre Karpaty a ich výbežky. Prináša to, že cez ňu prefukujú chladnejšie vetry, zima začína skôr a je dlhšia. Ale tento nedostatok, ak je to predsa nedostatkom, je vlastnosťou vyšších vrchov. Lebo tam, kde sú pohoria miernejšie, je striedanie počasia príjemnejšie a pôda úrodnejšia. Tam však, kde sa stolica rozlieha smerom na juh k hraniciam Tekovskej a Bratislavskej stolice, nachádza sa výnimočne úrodný kraj. Azda však o to nešťastnejší, pretože pre veľmi nízku polohu, keď sa Váh, Nitra a Žitava vylejú z korýt, zaplavia celú širokú oblasť. Sám som toto nebezpečenstvo dva razy zažil, a to začiatkom roka 1725 a potom opäť v strede leta, keď som tadiaľ išiel. Veď až naďaleko, ako som dovidel smerom na juhozápad z vrškov, ktoré sa nachádzajú medzi Nitrou a Váhom, všetko bolo zaliate vodou, že sa až čudujem, že sa pre tú hroznú záplavu nestal celý kraj morom.

Chvála stolice a obilnín. Predsa však Nitriansku stolicu treba pripočítať k tým, ktorým príroda nič neodoprela: hodí sa na to, aby sa tu prežíval život v pohodlí, ak sa k tomu pridá ľudská pracovitosť. Tá najznamenitejšia pšenica, ktorá poskytuje múku tej najlepšej značky, sa rodí v hlohovskom, topolčianskom, senickom, novomestskom a vrbovskom chotári. Zvyšok stolice, ktorý je rovinný, rodí tiež bohatú úrodu pšenice, ale pretože má hrubšiu šupku, ani zrno nie je takej dobrej kvality. Vo všetkých polohách sa pestujú oziminy. Na niektorých miestach sa rodí len ovos, a to zaiste na takých, ktoré majú vyčerpanú pôdu alebo menej priaznivú polohu. A taká je vo Valaskej Belej, takmer skrytá medzi horami, kde včasné mrazy nedovoľujú dozrieť ani ovsu. Mikuláš Oláh úrodnosť kraja opísal v liste, ktorý venoval svojmu priateľovi:

*Est, inquil, locus Hungariae, Cereri sacratus alumnae,
Matthaeo veteres hoc tribuere solum.
Nitria cum Vágo, celeri quam proluit unda,
Intrantes Histrum quisque fluore suo.*

§ IX.

Vini proventus. Vina celebriora. Vini praeterea eximius est proventus, quod passim gignitur, ea profecto bonitate, quam in istis montibus, haud exspectaveris. Celebrantur in primis, colles viniferi, ut eos ex alphabeti ordine recenseamus: Atrakienses, Berentsienses, Boynenses, Buschanenses, Csejtenses, Csornokienses, Emükienses, Fornószegienses, Galgotzienses, Kakasfalvenses, Kelemenfalvenses, Kérienses, Kunovienses, Kürthenses, Nitrienses, Oressanenses, sive Töt-Dióenses, Pógranienses, Radosovienses, Rowenscenses, Semptienses, Sobostischtenses, Szent-Pétrenses, Töt-Sokienses, Udvarhelyienses, Ujhelyiensees, Űményenses, Vásárdienses, Verbovienses, Wilkoczenses atque Zobrienses, reliqui.

Neque tamen, quos recensuimus, colles, vinum omnes fundunt, aequè probum. Nam aliud quidem, agresti tantum palato se probat; aliud, notae praestantioris est atque urbanis etiam convivii idoneum; denique aliud, ne mensas quidem refugit unctiores. Ujheliensi profecto, ea laus tribuitur, quae Budensi, Agriensi, Szekszárdiensi, aut rubello alii. Duplicis enim generis vinum provenit, rubrum et album. Illius, maior est adprobatio, aestivis potissimum mensibus, cum potus adpetentia sit ardentior; istud, vulgarius habetur. Idem et de Csejhensi, quod de Ujhelensi, dictum velim.

Raro autem vina nostrates isti, senescere volunt; sive, quod aegrius toleratura essent aetatem: sive, quod vulgus recentibus magis delectetur. Atque, sunt omnino, in vulgo, fastidiosi adeo palati homines, ut cicutam se bibituros putent, si vetustum vinum potandum sit. Quod ego consuetudini illi tribuo, dum mustum, ante quam in vinum deferbuerit, avidissime ingerunt, Liberi Patris sapore; coloris, qui est in vino alumni: hinc nauseant postea, quidquid vetustatis aliquid, seu odore praeferat, seu sapore; colorid, qui est in vino κριτήριον haud contemnendum, penitus incuriosi.

Vraj v Uhorsku posvätné je miesto živnej Cerery,
Zem tá patrí Matúšovi po predkoch jeho.
Nitra pohráva sa s Váhom, rýchlou vodou tečie,
Každý jeden od prameňa do Dunaja speje.

§ IX.

Výnosnosť vína, najslávnejšie vinice. Okrem toho je tu výborná úroda vína, ktoré sa všade rodí, a to v takej kvalite, akú by si v týchto vrchoch neočakával. Preslávené sú hlavne tieto vinohradnícke vršky, ktoré uvádzame v abecednom poradí: Otrokovce, Brač, Bojná, Bučany, Čachtice, Černík, Janíkovce, Tepličky, Hlohovec, Kokošová, Klačany, Kýr, Kunov, Kerť, Nitra, Orešany čiže Tót-Dió, Pohranice, Radošovce, Rovensko, Šintava, Sobotište, Svätý Peter, Šalgovce, Dvorníky, Nové Mesto, Mojmírovce, Trhovište, Vrbové, Velčice, Zobor a iné. A predsa všetky vymenované vršky nedávajú rovnako kvalitné víno. Lebo jedno postačuje len pre chuťové poháriky roľníka, ďalšie má vynikajúcejšiu značku a vhodné je aj na mestské hodovanie, a napokon je aj také, na ktoré by nezanevrel ani stoly boháčov. Novomestskému vínu prináleží rovnaká chvála ako vínu z Budína, Jágru alebo Szekszárdu či inému červenému. Rodia sa tu dva druhy vína - červené a biele. Červené radi ponúkajú na stoloch hlavne v lete, keď je túžba po pití intenzívnejšia. Biele sa považuje za vhodné na bežnejšiu konzumáciu. Chcel by som dodať, že to platí o čachtickom aj novomestskom víne. Tunajší obyvatelia však zriedkakedy chcú, aby vína dozreli: Či preto, že časom je víno ťažšie, alebo že ľud radšej pije mladé vína. Celkovo sú medzi ľuďmi takí priberčivci s takou vyberanou chuťou, že ak by museli vypiť staré víno, považovali by ho za blen. Zvyk, že baživo hltajú mušt, skôr ako vykysne na víno, im pripisujem ako deťom divokého otca¹. Preto sa im potom zbrídí kvôli vôni či chuti všetko, čo má nejaký vek. Nesmie sa zabudnúť ani na farbu, ktorá je u vína nie nezanebateľným kritériom.

1) Tj. Bakcha, boha vína.

Cerevisia coctura. Quia praeterea, hordei ferax est regio, lupulique, nulum facile vicum reperias, cui non sit cerevisiae coctura, vario, uti fit, successu. Commendatur praecipue Prividiensium, Vág - Ujheliensium et Wittenciensium, in isto potus genere adparando, cum diligentia, tum felicitas.

Ab his, qui Cereris, quam Bacchi donis, delectantur magis, Martialis potissimum Prividiensis, ingenti gustus adprobatione, bibitur. Genus est cerevisiae, mense fere Martio excoctum, et vulgari illo pinguius, quia uberiore polenta lupuloque decoctum, sed ideo crassum et facile tentaturum caput, neque, nisi his salubre, qui stomacho sunt vegetiore. Salse, non nemo, Prividiensium huic potui, Henrici Abricensis Nortmanni, Henrici III. Angliae regis poetae, versus adfricuit:

*Nescio quod Stygiae monstrum conforme paludi,
Crevisiam plerique vocant, nil spissius illa.
Dum bibitur, nil clarius est dum mingitur, unde
Constat, quod multas feces in ventre relinquat.*

Est et Szenitzensi atque Szobotischtensi, laus quaedam saporis eximii intra montes, ea circum regione, ubi Bela vicus consedit, insalubrem coquunt et foeculentam, tametsi, ob vini inopiam; probatissimam deberent. At ubi vini copiosior est reditus, cerevisia negligentius habetur, neque, nisi ab his bibitur, quibus paupertas leges tulit parsimoniae. Vino denique factitio, montium incolae, non ipsi modo delectantur, sed aliorum etiam avehant, quaestus faciendi causa, nescio, an semper bono cum fructu; quippe, tantum de panis copia, suis detrahentes, quantum frumenti impendiosa illa arte prodigitur.

§ X.

Hortorum cultus. Ex his, quae dicta sunt, coniici posse existimamus, cum vinearum operis, hortorum cultum, coniungi a Nitriensibus. Varie autem hos instruunt.

Varenie piva. Okrem toho je kraj úrodný na jačmeň a chmeľ, preto by si veľmi ťažko našiel dedinu, v ktorej by sa nevarilo pivo, a to - ako sa to stáva - s rozličným úspechom. Kvôli starostlivej a poctivej príprave tohto nápoja sa odporúča hlavne pivo z Prievidze, Nového Mesta a Chtelnice. Tým, ktorí viac uctieľajú Cereru ako Bakcha², najviac chutí piť prievidské marcové pivo, ktoré má podľa nich vynikajúcu chuť. Je to druh piva navarený v marci a zvyčajne je mocnejšie od iného, pretože sa varí z výdatnejšieho jačmenného sladu a chmeľu. Ale je také veľmi silné a poľahky udrie do hlavy, že je len pre ľudí so zdravým silným žalúdkom. Nejaký Prievidžan tento nápoj štiplavo opísal veršami básnika anglického kráľa Henricha III. - Henricha z Abricia³:

Nie je mi známe, prečo niektorí nazývajú pivo príšerou podobnou močaristému Styxu, čo veľmi kalný je. Keď sa pije, od štaniek nič priezračnejšie nie je, Známe je, že v bruchu kaly zostanú mnohé.

Nejakú tú chválu si zasluhuje pre výraznú chuť aj senické a sobotištské pivo. Medzi horami niekde v tom kraji okolo Valaskej Belej sa varí mútne a zapáchajúce pivo, hoci by mali mať pre nedostatok vína kvalitnejšie pivo. Tam však, kde majú bohatšiu úrodu vína, sa pivo považuje za menej hodnotné a pijú ho len tí, ktorým chudoba nariaďuje šetriť. Napokon aj samotní vrcháři nielen dorábajú víno⁴, ale ho kvôli zisku odvážajú inam. Nevie, či je z toho dobrý úžitok. Veď koľko chleba odtrhnú svojim blízkym od úst, koľko obilia sa premrhá kvôli tomuto nákladnému remeslu.

§ X.

Obrábanie záhrad vidiečanmi a u bohatých. Domnievali by sme sa, že z toho, čo bolo povedané, sa môže vyvodiť, že obyvatelia Nitrianskej stolice spájajú vinohradníctvo so záhradkárčením. Záhrady však obrábajú

2) Metonymické vyjadrenie, ktoré vyjadruje, že uprednostňujú pivo pred vínom.

3) Henrich z Avranches (cca 1195 - 1260) bol básnikom, ktorý pôsobil na dvoroch v Nemecku a Anglicku.

4) Logicky by malo ísť o pivo - takto je to však v Belovom origináli.

Rusticanus. Nam, agrestes quidem, in ea re, non tam cultui student, quam utilitati. Proinde, beatos se putant, si vulgaria illa et ubique obvia, fructuum, herbarum, radicumque genera in hortis queant habere. Pomum nempe ferunt, pyrum et prunum. Quae quidem arbores, passim ad eam ubertatem invalescunt, ut habeant incolae, praesertim solertiores, quod, et suis usibus sufficiat et alienis.

Reliquus hortorum proventus, totus, ad domesticos usus destinatur. Nisi, quod brassicarum, laetior alibi procreatio, agresti cuidam mercatui, locum faciat. Nempe, ubi pro soli ingenio, oleris genus, nostrorum mensis familiarissimum, felicius increvit, huc cum curriculis adventat, quos eo anno proventus iste fraudavit. Emunt autem, singula centena capita, nunc minori, nunc maiori etiam pretio, raro autem ultra numos quinquaginta. Isti rusticorum fuere horti, neque alia fere nobilium est ratio, quam quod ii, cultum soleant adhibere, paullo exquisitiorem.

Exquisitor. Viridaria vix alibi repereris, quam ubi heri praetoria habent, aut aestivos secessus. Alioquin, ubi vitem alunt colles, hic et fructuum hortensium (nisi eos caeli iniuria diminuerit) ingens copia esse consuevit.

Croci praestantia. Hoc in primis laudi est Nitriensi regioni, quod crocum ferat nobilissimum et cilicio cuivis anteponendum. Egregia, in eo conferendo solertia, Vesztenczenses (g) cum primis versantur, quod postea collectum et resiccatum, passim et per vicinas regiones, dividunt: eo usi compendio, ut, quod praeclarae huius mercis, domi non sufficit, id Viennae comparent, posteaque per fora vicosque circumferant.

Illud miramur, croci hunc proventum non propagari a Nitriensibus ulterius, cum palam sit, raro operas, quae impenduntur, frustrari, solum autem Hungaricum, quin pluribus locis, huic cultui idoneum sit futurum, nullum es dubium. Itaque existimo, laboriosum culturae istud genus, videri nostri hominibus: quippe, quod curam requirat adtentiosem, cum in bulbis pangendis tum, in fructu, ubi maturescere coepit, colligendo.

rozličným spôsobom. Lebo vidiečania sa nesnažia ani tak o skrášľovanie záhrad, ako o ich úžitok. Z toho dôvodu sa považujú za blažených, ak môžu mať v záhradách bežné a všade rozšírené druhy ovocia, bylín a koreňovej zeleniny. Veď pestujú jablká, hrušky a slivky, čo sú stromy, ktoré všade prinášajú úrodu. Takže hlavne tí šikovnejší obyvatelia majú dosť na úžitok pre seba i iných. Zvyšná úroda zo záhrad je celá určená pre domácich. Okrem kapusty, ktorej ak je niekde bohatšia úroda, ponúkajú ju na vidieckom trhu. Totiž tam, kde sa vďaka vhodnej pôde urodilo viac zeleniny tohto druhu, ktorá je na našich stoloch najčastejšia, prichádzajú na vozoch pestovatelia, ktorým sa v tom roku nevydarilo. Kupujú jednotlivé hlávky na metrčky, raz za väčšiu - inokedy menšiu sumu, zriedkavo však za viac ako 50 grajciarov.

Toto boli vidiecke záhrady, ale ani spôsob záhradkárčenia u bohatších ľudí sa takmer nelíši, len je o trochu vyberanejší. Okrasné záhrady by si sotva našiel inde ako v sídlach panstiev či v letných domoch. Inak tam, kde na vrškoch pestujú vínnu révu, zvykne byť aj hojná úroda zeleniny, ak ju nezničí nepriaznivé počasie.

Vynikajúca kvalita šafranu. Predovšetkým je Nitrianska stolica známa tým, že rodí vynikajúci šafran, ktorý prevýši aj ten z Kilíkie. V jeho pestovaní vynikajú predovšetkým Vesteničania, pretože po tom, ako ho zozbierajú a vysušia, predávajú ho široko-ďaleko po susedných stoliciach. Majú z neho zisk, pretože čo sa nevyužije doma, to ako preslávený tovar ponúkajú na trhoch vo Viedni a potom aj po okolitých dedinách. Je na počudovanie, že takýto výnos zo šafranu Nitrania nezvyšujú, veď je úplne jasné, že zriedkakedy vyjde námaha, ktorú tomu venujú, nazmar, ale tiež nie je pochýb o tom, že aj v budúcnosti bude uhorská zem na mnohých miestach vhodná pre pestovanie šafranu. A tak sa domnievam, že pestovanie tejto plodiny sa obyvateľom stolice zdá byť prácnejšie, vyžaduje totiž zvýšenú pozornosť pri vkladaní cibuliek do zeme, aj pri zbere, keď začne dozrievať úroda.

Res pecuaria Nitriensium. Eximia haec sunt omnia; neque deterior, quae ad expromendum restat, re pecuaria Nitriensium. Variat ea, pro situum regionis diversitate. Montes enim pecus enutriunt, exilius, versicolor et male detortis curtisque cornubus, insicetum fructuosum tamen, cum labori agresti tolerando, tum fundendo etiam lacti et cogendo butyro, idoneum. Caussam rei, alibi dedimus.

Quae haec fere est; quod montanum pecus herbis foenoque velcatur teneriore, quam campestre illud, cureturque etiam impensius. Eadem et equorum ratio est. Maxime familiares montibus Nitriensium oves sunt, minutiores illae, Hungaris Bohemicae dictae. Quas, qua diligentia alant, non adtinet recensere, cum id in reliquis huius tractus Comitatus, cum cura iam fecerimus. Qua montes in nemora subsident, pecus generosius esse incipit, neque tamen Hungarico illi suppar.

Infra Nitriam, campestribus circa Ujvarinum, locis, felicior pecoris proventus est. Nimirum, tota ea regio, Jatton praecipue. Esterhaziorum Comitum praedium, pingui gramine laetatur, estque armentorum non minus patiens, quam campestris Hungaria. Quia enim superioribus bellis, ager Ujvarino circumfusus, longe lateque evastatus fuit, quidquid illic vicorum erat solitudines abiit. Quas nostri praedia vocant, eo quod, heris, ad quos pertinent, praediorum vices praestent, eo usque dum novis coloniis instaurentur.

Itaque desolata ad eum modum, regio, pascuis reddita est opportuna. Hic vero non domesticum modo pecus, sed mercatorium etiam, et quod, partim in Moraviam, partim Viennam propellitur, saginari solet. Quidquid enim Posonienses, Tyrnavienses et vicinarum urbium, lanii, in mercatibus Vaczoviensibus, Pestiensibus atque Szegendiensibus, pecoris coemere, isthuc compellitur, abigendum, ubi id mercatum rationes suaserint; tametsi iam pascuus ager arctior esse incipiat, quod vici passim constituuntur, quorum territoria multum demunt ex ista opportunitate: hoc vero, an sit cum publici quaestus utilitate coniunctum, alii dispiciant.

Chov dobytka obyvateľmi Nitrianskej stolice. Toto sú tie výborné veci, ale horší nie je ani chov dobytka obyvateľmi Nitrianskej stolice, ktorý nám ešte treba opísať. Líši sa podľa rozličnej polohy v stolici. Vo vrchoch sa totiž chová útlejší, strakatý, s mierne zakrivenými krátkymi rohmi. Hoci je tvrdohlavý, je užitočný, pretože dobre znáša prácu na poli a dáva mlieko vhodné na mútenie masla. Na inom mieste sme vysvetlili príčinu. Je to asi tak, že horský dobytok spása byliny a skromnejšie seno ako ten z rovinných krajov a starať sa oň je nákladnejšie. Ten istý dôvod platí aj v prípade koní. Vo vrchoch Nitrianskej stolice sa najviac darí ovciam, sú to také pomenšie, ktorým Uhri hovoria české ovce. Netreba viac rozpisovať, ako starostlivo sa o ne starajú, pretože sme to už podrobne urobili v tých častiach tohto diela, ktoré sa venovali iným stoliciam. Dobytok začína byť ušľachtilejší tam, kde horské oblasti prechádzajú do hájov, predsa však sa ani ten nevyrovná tomu maďarskému. Výnosnejší chov dobytka sa sústreďí poniže Nítry, na planinách okolo Nových Zámkov. Najmä dedičný majetok Esterházyovcov - Jatov, nemenej prajný pre stáda ako maďarské pláne, sa teší zo šťavnatej paše. Počas minulých vojnových konfliktov bol chotár v okolí Nových Zámkov široko-ďaleko úplne spustošený a akékoľvek dediny tu boli, zmenili sa na pustatinu. U nás sa nazývajú majere, pretože majiteľom, ktorým patria, poskytujú náhradu za majetky až dovtedy, pokiaľ nebudú osídlené novými kolonistami. A tak takto spustošený kraj poskytol vhodnú náhradu pre pasienky. Zvykne sa tu pásavať nielen domáci dobytok, ale aj ten, ktorý je určený na obchodovanie a ktorý sa ženie na Moravu aj do Viedne. Totiž všetok dobytok, ktorý mäsiari z Bratislavy, Trnavy a okolitých dedín nakúpili na vacovských, peštianskych alebo segedínskych trhoch, sa tu zhromažďuje na jednom mieste, aby ho potom zahnali k predaju tam, kde je to najvýhodnejšie. Hoci už pastviny začínajú byť pritesné, pretože sa všade zakladajú dediny, ktorých územia ukrajujú z tejto výhody. Nech iní zväžia, či je tento obchod v súlade s verejným prospechom.

Metallorum vestigia. Reliquae provinciae Nitriensis commoditates, modici, aut nullius fere sunt proventus. Huc equidem venas metallicas retulerim passim notatas, sed hucusque, aut neglectas, aut cultas remissius. Ad vicum Csawoy, operas huiusmodi ante complures annos, inchoavere, qui eius agro potiuntur.

Mons est editissimus, que actis cuniculis, atque depressis puteis, cavabant, ob mineras auri argentique. Has, ubi in officinas, quibus *Hamry* nomen, perpurgavere qui sunt operis destinati, ad urbes montanas devehabant, liquandas illic, et in monetam procudendas; at quo reditu, non habeo dicere. Si proverbio Csawoyensium fides adhibenda sit, oportet omnino montem laudatum, auri argentique divitem esse.

Aiunt enim, saepe lapidem, in bovem, loco pellendum, iactum, pretii maioris esse, quam iumentum, cui impactus est. Quidquid eius sit, Csawoyensium certe operae hae quod non reddebant impensas, desertae sunt consulto. Istud negari haud potest reperta alilquando esse auri ἀρρη virgulta, etiam extra fines Csawoyenium, in agro Kostelnensi. Nempe, anserinos pullos, extra vicum, ancillula ex more pascebat. Quas dum garritu lascivientes, solito longius, per nemoris gramina sectatur, in culmum incidit, micantem eum atque e saxi rimula pullulantem. Ignara, quid esset rei, culmum evellit et ad herum suum, vici Parochum, defert.

Ille, uti erat chymiae gnarus, locum vestigat sollicitissime, neque tamen ob puellulae incuriositatem amplius reperit: aurum interea igni exploratum, puritatis, quasi multa arte excoctum esset, prorsus eximiae: fuit ac pene incomparabilis. Etsi autem ex nativi huius auri fructibus, non semper argui potest, divites illic venas, ubi succrescunt, latere est enim id fallax oppido indicium: sicut hoc, ad collem Vertusoliensem, aureis satis famosum, (h) docuimus: tamen non omne prorsus, locis huiusmodi, metallorum feminium, saltem halitus iis concipiendis idoneos temere negaveris.

Fossilia reliqua. Ad fossilia cetera, cretam et rubricam referimus. Quorum magna copia ad vicum Banka, thermis Postinensibus adversa Vagi ripa oppositum, erui solet. Illic et lapidina est, egregii reditus: probantur enim, lapides hic caesi architectis. Sunt et in agro Szobotischensi

Stopy po rudných baniach. Zvyšné *výhody* Nitrianskej stolice sú nepatrné, alebo nie sú takmer k žiadnemu prospechu. Zaiste by som tu mal spomenúť rudné žily, ktoré sú všeobecne známe, ale dnes sú už zanedbané alebo sa v nich ťaží už len sporadicky. Pri dedine Čavoj sa pred mnohými rokmi začali činnosťou tohto druhu zaoberať tí, ktorí vlastnia tento chotár. Kopec je veľmi strmý, prevrtali ho vykopanými tunelmi a odvodňovacími šachtami, a to všetko pre náleziská zlata a striebra. Keď vyťaženú rudu vyčistili v na to určených dielňach, ktoré volajú *hámre*, dopravili ju do bankých miest, aby sa tam roztavila a razili sa z nej mince. Avšak s akým výnosom, to mi neprináleží hovoriť. Ak by sa malo dôverovať Čavoječanom, treba istotne pochváliť kopec za to, že je bohatý na zlato a striebro. Vravia totiž, že kameň hodený do vola, aby ho pohnali, má často vyššiu cenu než dobytok, do ktorého ho šmarili. Nech je čokoľvek z toho pravda, isté je, že Čavoječania po úvahe zanechali túto činnosť, pretože sa im nevracali náklady. Nemožno poprieť, že kedysi boli nájdené zlaté povrchové žily aj mimo čavojského územia v oblasti Kostolnej Vsi. Mladá slúžka totiž zvykla pásavať húsatá mimo dediny. Keď naháňala po lesných čistínach gagotajúce husi dlhšie ako zvyčajne, spadla do trnia, ktoré vyrastalo z blyštiacej sa štrbinky v skale. Nevediac, čo je to za vec, vyšklbla krík a odniesla ho svojmu pánovi, dedinskému farárovi. Ten mal znalosti z chémie, a tak znepokojene zamieril na to miesto. A to nie preto, že by sa domnieval o mladej slúžke, že je nespoľahlivá, ale aby vypátral viac. Medzitým skúmal čistotu zlata v ohni a bolo úplne výnimočné a neporovnateľné, ako keby ho tavil viacerými spôsobmi. Hoci podľa nálezov tohto prirodzeného zlata sa nedá vždy tvrdiť, že tam, kde sa hojnejšie objavuje, sa ukrývajú aj bohaté ložiská. Existuje totiž falošný názor na mestečko, ako sme sa presvedčili v prípade hory pri Zvolene⁵ známej nálezmi zlata. Predsa by si nerozvážne nemal odmietnuť možnosť, že kovové zrnká vznikajú tam, kde sa vyzrážali vhodné kovové výpary.

Ostatné náleziská. Čo sa týka ďalšej ťažby, spomenieme bielu a červenú hlinku. Jej veľké množstvo sa ťaží pri dedine Banka, ktorá leží na protihlhom brehu Váhu oproti Piešťanským kúpeľom. Nachádza sa tam aj veľmi výnosný kameňolom a architekti vychvaľujú miestny kameň až do neba.

5) Borová hora.

venae cretaeae, in profundis collium hiatibus eo itinere, quod ex oppido ad arcem Berencs deducit.

Neque dememinisse decet insignis antri, quod in monte thermis Postinentibus et vico Radossin interposito, pone viam aperitur. Insignis eius est capacitas quippe quae XXIV pasus in longitudinem, arctius paullo in latitudine, protendatur. Concameratio ita facta est, ut cellarium referat, sed adparente tamen naturae opificio. Solet quandoque aurigarum esse diversorium, si eos ista regione, aut nox deprehenderit, aut imber. Certe, gregem CCCC ovium commodissime capit. Vulgus *Csertová Pecz*, seu *furnum diaboli*, ob rei qualemcunque similitudinem adpellat. Atque haec de opportunitatibus Comitatus Nitriensis dicenda erant.

NOTAE AUCTORIS:

(a) Designavimus, haec eius capita. Tomo operis II. In Historia Comitatus Liptoviensis. Parte Generali, Membrum Physico § VI, p. 525 sequ. Atque procursum, apud Thúróczinesis, ibidem, p. 300, num. I. Item, apud Trentschinenses, eodem hoc Tomo IV.

(b) Adluit hac regione vicos, Emúke, Ivanka, Berents, Szölös. et oppidum Komiáthi.

(c) Tomo I. Parte Gen. Memb. I. Physico, § V. Num. I. pag. 17.

(d) Lib. XXXI. Pag. 744.

(e) Ubi professa opera, Thermas Hungariae, expromemus. Vide infra, Parte Spec. Memb. IV. Sect. I. Num. IV. Hist. Oppidi Pösteny, et fusiorem illic calidarum, mentionem.

(f) Apud Timonem, ad annum MD XXX.

(g) De huius croci cultu data opera in de Re Rustica Hung. P. II. Cap. I. § 16. agemus. De Cilicio Croco, vide Plinium. Lib. XXI. Cap. VI. Columellam Lib. IX. Cap. IV. 4 edit. Gesneri, pag. 667.

Aj v chotári Sobotišťa sú žily bielej hlíny, *tahajúce sa v hĺbinách kopcov* na trase, ktorá vedie z mestečka k hradu Branč. Patrí sa spomenúť známumu jaskyňu, ktorá sa otvára vo vnútri vrchu, za cestou vedúcou od Piešťanských kúpeľov do dediny Radošina. Jaskyňa je veľmi priestranná, veď na dĺžku meria dvadsaťštyri dvojokrov *a na šírku je o niečo užšia. Je tak klenutá, že pripomína pivnice* zjavne vytvorené vďaka prírode. Zvykne byť útočiskom pre kočičov, ak ich v tom kraji zastihne noc alebo dážď. Istotne *polahky* pojme aj stádo so štyristo ovcami. *Lud ju pre nejakú podobnosť nazýva Čertova pec alebo diablova pec.* Toľko bolo treba povedať o výhodách Nitrianskej stolice.

AUTOROVE POZNÁMKY:

(a) Jeho pramene sme opísali v druhom zväzku diela, v opise Liptovskej stolice, vo všeobecnej časti, v prírodopisom oddiele, § VI, s. 525n. A tok v Turčianskej stolici, tamže, s. 300, č. I. Tiež v Trenčianskej stolici, v tomto istom štvrtom zväzku.

(b) Tečie v tomto kraji okolo dedín Janíkovce, Ivánka, Branč, Vinodol a mestečka Komjatice.

(c) V prvom zväzku, vo všeobecnej časti, v prírodopisnom oddiele, § V, č. I, s. 17.

(d) Kniha XXXI, s. 744.

(e) Keď vydáme prislúbené dielo *Termálne vody Uhorska*. Pozri neskôr v osobitnej časti, v štvrtom oddiele, prvom odseku, č. IV históriu mestečka Piešťany, a tam rozsiahlejšiu zmienku o tepliciach.

(f) V Timonovi⁶, rok 1530.

(g) Pestovaním šafranu sa budeme zaoberať v diele *O uhorskom poľnohospodárstve*, časť II, kapitola I, § 16. O *šafráne* z Cilície⁷ pozri Plinia, knihu XXI, kapitolu VI; Columellovu⁸ knihu IX., kapitolu IV; štvrté Gesnerovo⁹ vydanie, s. 667.

6) Samuel Timon (1675 - 1736), člen Spoločnosti Ježišovej, profesor Trnavskej aj Košickej univerzity; autor diela *Imago antiquae Hungariae* a *Imago novae Hungariae*.

7) Cilícia bola rímska provincia v Turecku.

8) Lucius Iunius Moderatus Columella (4 - 70) bol rímsky spisovateľ, autor diela *O poľnohospodárstve*.

9) Johann Matthias Gesner (1691 - 1761) nemecký klasický filológ a pedagóg.